

anotácie

SKALSKÁ, Monika.

***Jelšava a Jelšavské panstvo v stredoveku. K osídleniu severného Gemera.*
Martin : Matica slovenská, 2009, 331 s., ISBN 978-80-7090-947-8.**

Eva Benková (anot.)

Kniha *Jelšava a Jelšavské panstvo v stredoveku* od mladej historičky Moniky Skalskej právoplatne patrí medzi originálne a reprezentatívne diela súčasnej slovenskej historiografie. Práca od rodáčky z gemerskej Revúcej približuje stredoveké dejiny panstva Jelšava z pohľadu interpretácií založených na výsledkoch diplomatickej analýzy a kritiky veľkého množstva písomných prameňov. Autorka sa s fundovaným prehľadom vyrovnala so všetkými doposiaľ publikovanými názormi, ktoré v mnohých prípadoch svojou neodobnosťou prispeli ku stagnácii výskumu o regióne Gemer, a precíznym štúdiom zachovaného archívneho materiálu a uplatnením interdisciplinárneho prístupu k jednotlivým skúmaným problémom zodpovedne vyplnila prázdne miesto v celoslovenskej medievistike. Znovuzrodenie bádateľského záujmu o Gemer v podaní Moniky Skalskej inšpiratívne otvára nové obzory širokej historickej obci.

Základ samotnej monografie tvorí autorkina dizertačná práca *Jelšava a Jelšavské panstvo v stredoveku – vývoj osídlenia a majetkových pomerov do konca prvej tretiny 15. storočia*, obhájená v roku 2007 na Katedre histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity.¹ Na viacerých miestach bola práca následne prepracovaná a doplnená. Autorka zároveň pokračovala v sledovaní udalostí odohrávajúcich sa na Jelšavskom panstve až do konca stredoveku. *Jelšava a Jelšavské panstvo v stredoveku* predstavuje vedecké historické dielo na vysokej kvalitatívnej úrovni. Monika Skalská čitateľa zoznamuje so stredovekým hradným panstvom ako živou fungujúcou jednotkou, ktorú formovali nielen lokálne a celouhorské, ale aj zahraničné politické, hospodárske, sociálne, náboženské a kultúrne faktory. Knižná prvotina Moniky Skalskej vyšla v roku 2009.

Vlastné jadro práce sa člení na kapitoly a podkapitoly. Predchádza mu nemenej dôležitá stať o doterajšom stave bádania a cieľoch výskumu. Práca si všima dejiny Muránskej doliny predovšetkým z aspektu dejín osídlenia a majetkových pomerov, čo sa premietlo aj do schémy a názvoslovia jednotlivých kapitol. Text dopĺňa bohatý ilustračný materiál – mapky, fotografie archeologických nálezov a fresiek z gemerských kostolov, vyobrazenia šľachtických erbov, genealogické tabuľky, etc.

V prvej kapitole sa autorka venuje územiu Gemera do konca 13. storočia. Vyzdvihuje tu význam prírodného prostredia a tunajších zásob nerastných surovín pre perspektívny vývoj danej oblasti. Na počiatky slovanského osídlenia v Gemeri a vznik Gemerského komitátu nazerá predovšetkým prostredníctvom svedectva archeologických nálezov a filologických rozborov toponým. Rieši tu aj úlohu kráľovského domínia Turňa a pozíciu prvého písomne doloženého majiteľa územia horného Gemera, bána Dominika z rodu Miškovcov. Výklad voľne prechádza k podrobnej analýze donačnej listiny z roku 1243 a objasneniu komplikovaných vlastníckych práv nad jelšavským panstvom v poslednej tretine 13. storočia. Za zakladateľov panstva Jelšava považuje autorka rod Ratoldovcov, ktorým sa zaoberá v druhej kapitole. Osobitne sa venuje najstarším dejinám a pôvodu týchto talianskych šľachticov a ich postupnému nadobúdaniu majetkov v Gemeri počas celého 13. storočia.

¹ SKALSKÁ, Monika. *Jelšava a Jelšavské panstvo v stredoveku – vývoj osídlenia a majetkových pomerov do konca prvej tretiny 15. storočia*. Dizertačná práca. Trnava : Katedra histórie FF TU, 2007, 271 s. + 22 s. príloh.

Hlavný dôraz kladie na zisk hradu Muráň a jeho prináležitostí v roku 1321. Rieši tu osídľovanie tohto veľkého lesného komplexu, kde sa uplatnila forma emfyteutického, nemeckého práva. Približuje tiež okolnosti získania Jelšavy synmi palatína Rolanda v roku 1327 a proces vzniku sídel na jelšavskom panstve. S progresívnym vývojom osídľovania na hornom toku rieky Muráň spája aj aktivity na susedných doménach Bubekovcov a pánov zo Štítnika.

V tretej kapitole autorka prostredníctvom vybraných tém poukazuje na úspešný hospodársko-sociálny rozvoj Jelšavy. Na príklade Mikuláša, prvého známeho jelšavského mešťana, vyzdvihuje prosperitu tunajšieho baníckeho podnikania. O gemerskom železohutníctve sa zmieňuje aj na ďalších stranách práce. Súčasťou tejto kapitoly sú aj akési medailóny o významných členoch rodu Ratoldovcov. Skrz ich spoločenské pôsobenie a rozhodnutia ozrejmuje osud panstva Jelšava. Pozornosť upriamuje najmä na osobu Leustacha z Jelšavy, ktorý sa stal palatínom Uhorska a zúčastnil sa na bojoch s Osmanskou ríšou. Angažovanie sa majiteľov v napredovaní vlastných majetkov autorka vidí medzi iným aj v podpore cirkvi a príchode talianskych maliarov, ktorí sa zaslúžili o freskovú výzdobu miestnych kostolov. Zásluhy Ratoldovcov o skvalitnenie stavu panstva počas ich storočnej prítomnosti najlepšie odzrkadľuje veľkosť sídel zaznamenaná v portálnom súpise Gemerskej župy z roku 1427.

V poslednej kapitole autorka spracovala dejiny Jelšavy do konca stredoveku. Sústredila sa tu na sprehľadnenie turbulentného obdobia, v akom sa panstvo ocitlo po smrti Juraja z Jelšavy, posledného majiteľa z rodu Ratoldovcov. Objasňuje tu časté zmeny na poste držiteľov tejto rozsiahlej domény, prítomnosť bratříkov, valašské osídlenie, presun centrálného sídla panstva z Jelšavy na hrad Muráň.

Napriek tomu, že k stredovekým dejinám Jelšavy sa zachovalo malé množstvo písomného materiálu, Monika Skalská dokázala vhodnými komparáciami s udalosťami odohrávajúcimi sa v danej dobe na okolitých panstvách predstaviť logický a vierohodný koncept dejín Jelšavy.

Hoci už po prvom prelistovaní detailný poznámkový aparát a vedecký štýl práce napovedajú, že *Jelšava a Jelšavské panstvo v stredoveku* je dielo určené najmä pre odbornú verejnosť, nóvum témy práce si zaiste získa mnohých priaznivcov histórie.

KREISER, Klaus – NEUMANN, K. Christoph.

Dějiny Turecka.

Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2010, 330 s., ISBN 978-80-7422-012-8.

Helena Markusková (anot.)

V minulom roku (2010) v edícii *Dějiny států* vyšla kniha *Dějiny Turecka* a mnohí si vzhľadom na dlhodobú absenciu podobného titulu v našom priestore určite s povzdychom pomysleli, že bolo načase.

Na tejto publikácii už len pri letmom pohľade prekvapí jej útlosť, rozsah 330 strán totiž pôsobí, hlavne, ak vezmeme do úvahy časové rozpätie, ktoré autori mapujú, skutočne veľmi minimalisticky. Tento „nedostatok“ však vyvažujú viaceré pozitíva. Autori (Klaus Kreiser a Christoph K. Neumann) prišli so zaujímavou koncepciou a namiesto dejín Anatólie nás prevedú dejinami Turkov ako etnika, pričom už v predhovore čitateľa upozorňujú na klady i nástrahy takéhoto prístupu. V dvanástich kapitolách tak poskytujú prehľad od počiatkov turkických kmeňov až po súčasné dejiny Tureckej republiky.

Prvé štyri kapitoly venované dejinám turkických kmeňov, Seldžukov a rúmskych Seldžukov mapujú genézu turkických kmeňov, sledujú najstaršie turecké jazykové pamiatky a informujú o štátnej správe, kultúrnom a náboženskom živote za čias Seldžukov. V ďalších siedmych kapitolách sa autori venujú obdobiu Osmanskej ríše, pričom čitateľom približujú vznik, vzostup a následnú krízu vedúcu k úpadku tejto veľmoci. Tieto kapitoly prinášajú skôr základný prehľad politických dejín Osmanskej ríše, väčší priestor v nich však dostali hospodárske, sociálne a kultúrne dejiny, vďaka čomu si čitateľ môže vytvoriť komplexnejší obraz o fungovaní Osmanskej ríše a jej spoločnosti. Dvanásť kapitola nazvaná *Nové Turecko* sleduje dejiny Tureckej republiky od roku 1920 až po rok 2008. Táto kapitola prináša mnohé zaujímavé informácie, a treba podotknúť, že jej autor Klaus Kreiser sa nevyhol ani problematickým miestam, ktoré sprevádzali vznik novej republiky, a zároveň podáva kritický pohľad aj na súčasnú situáciu v Turecku. Napokon posledná, trinásť kapitola, ktorej autorom je Petr Kučera, ktorý knihu aj preložil do češtiny, mapuje česko-turecké vzťahy od prvých kontaktov siahajúcich do obdobia osmanskej expanzie do strednej Európy až po súčasnosť.

Okrem trinástich kapitol kniha obsahuje aj niekoľko dodatkov. Čitateľ v nich nájde základné štatistické údaje o Tureckej republike, chronológiu významných udalostí, ktorá na tomto mieste supluje faktografické údaje, ktoré sú slabšie zastúpené v samotnom texte, ďalej prehľad panovníkov, prezidentov a vlád a nakoniec pomerne stručný slovníček pojmov.

Kniha *Dějiny Turecka* poskytuje základný prehľad politických, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych dejín Turkov, zároveň prináša aj niekoľko zaujímavých faktov a nevyhýba sa ani problematickým miestam tureckých dejín. Určite si aj vďaka svojmu širokému záberu nájde cestu k čitateľom, ktorých zaujímajú dejiny národa spájajúceho Východ so Západom.

MAREK, Miloš (ed.)

Monumenta Vaticana Slovaciae. Tomus III.

Registra Vaticana ex actis Clementis papae VI. res gestas Slovacas illustrantia. Volumen 2 (1342 – 1352).

Trnava : Slovenský historický ústav v Ríme, Trnavská univerzita v Trnave, 2010, 368 s., ISBN: 978-80-8082-427-3.

Ludmila Maslíková (anot.)

Predkladané dielo je už v poradí tretím zväzkom edície *Monumenta Vaticana Slovaciae*, prostredníctvom ktorej sa sprístupňuje odbornej verejnosti listinný materiál uložený vo Vatikánskom tajnom archíve v Ríme. Edícia bola súčasťou projektu Slovenského historického ústavu v Ríme pri Trnavskej univerzite, na čele ktorého stál profesor Richard Marsina a dnes už nebohý profesor Vincent Sedlák. Obsahom predchádzajúcich edícií boli súpisy pápežských desiatkov z rokov 1332 – 1337¹ a suplikačných registrov (*Registra Supplicationum; I Registri delle Suppliche*) z rokov 1342 – 1415.² Ústrednou témou tretieho zväzku, ktorý z chronologického hľadiska môžeme zaradiť do obdobia pontifikátu pápeža Klementa VI. (1342 – 1352) sú Vatikánske registre, ktoré sú uložené vo Vatikánskom tajnom archíve, vo fonde *Registri Vaticana*. V podstate ide o odpisy pápežských dekrétov vydávaných

¹ SEDLÁK, Vincent: *Monumenta Vaticana Slovaciae. Tomus I. Rationes collectorum pontificiorum in annis 1332 – 1337*. Trnava : Slovenský historický ústav v Ríme, Trnavská univerzita, 2008, 236 s.

² RÁBIK, Vladimír. *Monumenta Vaticana Slovaciae. Registra supplicationum ex actis pontificum Romanorum res gestas Slovacas illustrantia. Tomus secundus. Pars prima. (1342 – 1415)*. Trnava: Slovenský historický ústav v Ríme, Trnavská univerzita, 2009, 342 s.

na podnet rozličných osôb, ktoré sa obracali so svojimi žiadosťami na pápežskú kúriu alebo boli vyhotovené z vlastnej vôle pápeža.

Dielo otvára stručný predhovor editora, následne za ním zoznam literatúry, resp. edícií, ktoré sa zaoberajú touto problematikou, a zoznam skratiek a sigiel používaných v edícií. Nasleduje hlavná časť, ktorej obsahom je 305 listinných jednotiek z Vatikánskych registrov, zoradených v chronologickom poradí, ktoré sú vo väčšine prípadov publikované *in extenso*, v plnom znení, alebo skrátené vo forme registrov. Jazykom prameňov je výlučne latinčina. Text každej listiny dopĺňa krátky latinský regist, pod ktorým je uvedené miesto a čas vydania listiny (na pravej strane) a poznámka, ktorá obsahuje signatúry listiny a odkazy na staršie edície, v ktorých bola listina popripade už uverejnená. V záverečnej časti listiny sa nachádzajú textové a vecné poznámky editora. Samotné dielo uzatvára menný a miestny register.

Pokiaľ ide o listiny zahrnuté do tejto edície, ich značnú časť tvoria tzv. tajné listiny, ktoré pochádzali z registrov apoštolskej komory. Medzi dôležité dokumenty patria aj listiny „*de gratia*“, ktoré sa týkajú Ostrihomského arcibiskupstva (103 listín) a Jágerského biskupstva (18 listín), ku ktorému patrilo územie dnešného východného Slovenska. Mnohé listiny sa zaoberajú aj rehoľnými spoločenstvami, predovšetkým benediktínskym opátstvom v Hronskom Svätom Beňadiku a prepoštvom v Nižnej Myšli. Editor sem zaradil aj listiny, ktoré síce priamo nesúvisia s územím Slovenska, ale vzťahujú sa vo všeobecnosti na cirkevno-politické záležitosti Uhorského kráľovstva, ktorého sme boli súčasťou. Taktiež sú v edícií uvedené listiny týkajúce sa všeobecných záležitostí katolíckej cirkvi, napr. štatúty voľby nového pápeža, opatrenia na ochranu Židov alebo listiny týkajúce sa misie pápežského kaplána Guillelma z Pusterly (bratislavského prepošta) na území Uhorského kráľovstva, Čiech a Poľska.

Vatikánske registre z obdobia pontifikátu Klementa VI. taktiež obsahujú aj množstvo údajov k bojom o neapolské dedičstvo, do ktorých sa zapojil po smrti svojho brata Ondreja aj uhorský kráľ Ľudovít I. (1342 – 1382). To bolo aj hlavným dôvodom rozporu s pápežskou kúriou, keďže pápež Klement VI., sídliači v tom čase vo francúzskom Avignone, považoval Neapolské kráľovstvo za svoje léno. Tento materiál však nie je obsahom spomínanej edície, ale editor ho plánuje vydať v samostatnom zväzku.

Vatikánske registre predstavujú významný druh prameňa, ktorý obsahuje nielen mnoho cenných poznatkov o vzťahoch pápežskej kúrie s územím Uhorského kráľovstva, resp. Slovenska, ale prispievajú aj k bližšiemu poznaniu stredovekých cirkevných pomerov na našom území. Preto uvedená edícia bezpochyby predstavuje významný počin pri napredovaní slovenskej historiografie a dúfame, že kolektív historikov Katedry histórie Trnavskej univerzity bude naďalej pokračovať v započatom diele.

RÁBIK, Vladimír a kol.

Vývoj cirkevnej správy na Slovensku.

Development of the church administration in Slovakia.

Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku – Filozofická fakulta TU, 2010, 476 s.,

ISBN: 978-83-7490-347-9

Ludmila Maslíková (anot.)

Predložená publikácia predstavuje najnovší prírastok v rámci problematiky cirkevných dejín na našom území realizovaný Katedrou histórie Trnavskej univerzity v spolupráci so Spolkom Slovákov v Poľsku. Publikácia prináša na 476 stranách 13 štúdií, ktoré sa usilujú

zachytiť niektoré aspekty cirkevnej organizácie na našom území od najstarších čias až po 20 storočie. Osobitná pozornosť je venovaná najmä juhozápadnému Slovensku, ale pozornosti autorov neuniká ani územie južného, stredného a východného Slovenska a v prípade dvoch príspevkov ani územie susedných Čiech.

Úvodná štúdia R. Marsinu je zameraná na vývoj cirkevnej organizácie na Slovensku od najstarších čias do začiatku 12. storočia. V rámci tejto témy autor poukazuje na počiatky kristianizácie nášho územia, príchod Byzantskej misie, vytvorenie Nitrianskeho biskupstva, jeho zánik a následné obnovenie začiatkom 12. storočia. Tematicky na ňu nadväzuje štúdia V. Rábika, v ktorej autor poukazuje na formovanie farskej siete na juhozápadnom Slovensku, konkrétne na území Bratislavského prepošstva, ktoré sa sformovalo najneskôr na začiatku 11. storočia. Dôležité postavenie v oblasti juhozápadného Slovenska malo aj územie patriace do Nitrianskej župy, ktoré tvorilo jadro Nitrianskeho kniežatstva, resp. nitrianskeho údelu v rámci Veľkej Moravy a patrilo medzi najrozvinutejšie oblasti aj počas prvých storočí Uhorského kráľovstva. Tomu prirodzene zodpovedal aj stav cirkevnej organizácie – jej vývoj, formovanie a štruktúru podrobne spracoval v príspevku *Formovanie farskej siete na území Nitrianskej župy v stredoveku* M. Marek. O vývoji farskej siete na území Gemerskej župy, ktorá sa v tomto prostredí pravdepodobne sformovala už v najstaršom období existencie Gemerského komitátu, podrobne oboznamuje príspevok M. Skalskej. Nasledujúci príspevok M. Huťku *Rád svätého Viliama a kláštor vo Veľkom Šariši: Príspevok k počiatkom rádu pustovníkov svätého Augustína v strednom Uhorsku* sa pokúša byť „odpoveďou“ na množstvo doteraz nezodpovedaných otázok o vzájomných vzťahom medzi rádmi augustiniánov a viliamitov. V tejto súvislosti autor poukazuje najmä na dôležitosť týchto rádov pri vzniku a následnom rozvoji kláštora svätého Stanislava mučeníka vo Veľkom Šariši.

Ako už naznačuje samotný názov ústrednou témou diela sú predovšetkým cirkevné dejiny Slovenska; avšak publikácia upriamuje pozornosť aj na cirkevnú správu našich západných susedov, a to konkrétne v príspevkoch: *Cirkevní správa v kráľovskom meste Kolíně ve 14. století* od S. Petra a *Město, fara a škola ve středověku [Na příkladu moravského královského města Brna]* od L. Sulitkovéj.

Pozornosti autorov prirodzene neuniká ani dôležitý fenomén, ktorý so sebou prinieslo nasledujúce 16. storočie – a to problematika reformácie, ktorá začala prenikať do nášho prostredia najmä z nemeckých oblastí. Spočiatku krajinské snemy v Uhorsku rázne vystupovali proti akýmkoľvek náboženským novotám, ale celková situácia, ktorá bola v Uhorsku po roku 1526, spôsobila nielen rozvrat v politických, ale aj cirkevných pomeroch. Na hlavné príčiny šírenia tejto ideológie a na jej vplyv pri vývoji farskej siete na Slovensku poukazuje M. Kohutová. Príspevky M. Hoferku – *Vývoj cirkevnej správy v Šaštínskom archidiakonáte*, Z. Lopatkovej – *Vývoj cirkevnej správy na území neskoršieho Trnavského vikariátu v 16.-18. storočí* a M. Bodnárovej – *Organizačno-správny vývoj evanjelickej cirkvi a.v. na východnom Slovensku v 16. a 17. storočí* zároveň oboznamujú čitateľov s priebehom reformácie v konkrétnom prostredí a prirodzene poukazujú aj na reakciu samotnej rímsko-katolíckej cirkvi.

Dôležitým medzníkom v dejinách evanjelickej cirkvi boli budapeštianske synodálne rokovania (1891 – 1894), výsledkom ktorých bolo prijatie prvej oficiálne schválenej ústavy evanjelickej cirkvi, ktorá kodifikovala princípy jej vnútornej správy a riadenia. O jej celkovom priebehu a význame pre vývoj evanjelickej a.v. cirkevnej správy čitateľov oboznamuje príspevok M. Viršinskej. Obsiahly korpus štúdií uzatvára príspevok M. Dobrotkovej – *Slovenské katolícke misie*, ktorý sa pokúša zachytiť problematiku vytvárania slovenských katolíckych misií v krajinách Európy i v zámorí, najmä po prvej a druhej vlne exilu po druhej svetovej vojne.

K dodatkom knihy patria krátke anglické zhrnutia, zoznam použitej relevantnej literatúry a pre sledovanie konkrétnych topografických súvislostí slúži výberový miestny

register. Súčasťou celej publikácie je taktiež množstvo príloh a mapových vyobrazení, čo robí prácu čitateľsky veľmi zaujímavou, no nemožno opomenúť, že je určená predovšetkým odbornej verejnosti. Publikáciu osobne hodnotím veľmi kladne, najmä z dôvodu, že poskytuje veľmi pestrú paletu tém a samozrejme aj informácií, ktoré pomáhajú osvetliť viaceré momenty vo vývoji cirkevnej správy na našom území.

ŽUDEL, Juraj.

Osídlenie Slovenska v neskorom stredoveku.

Bratislava : Veda, 2010, 320 s., ISBN 978-80-224-1079-3.

Ludmila Maslíková (anot.)

Osídlenie Slovenska v období neskorého stredoveku sa stalo ústrednou témou tejto monografie, ktorá predstavuje ďalší výrazný posun slovenskej historiografie v mapovaní procesu vývoja sídliskových pomerov na našom území. Dielo je výsledkom dlhoročného výskumu významného slovenského historika a archivára Juraja Žudela (1929 – 2009) a svojím obsahom a formou je primárne predurčené najmä odbornej verejnosti. Hneď v úvode musíme vyzdvihnúť samotnú metodiku práce. Autor postupoval tzv. metódou prierezov, pričom hlavný prierez realizoval na začiatku skúmaného obdobia, konkrétne v rokoch 1381 – 1400 a druhý na konci stredoveku v rokoch 1511 – 1530. Na tomto základe sa podarilo zachytiť stav osídlenia pred zásahom tureckých výbojov, ktoré následne ovplyvnili vývoj osídlenia počas celého 16. storočia.

Dielo prakticky pozostáva z piatich hlavných častí, ktoré sa prirodzene členenia na kapitoly a podkapitoly. V úvodnej časti autor sleduje problematiku časového vymedzenia uhorského stredoveku a jeho členenia, pričom si všima najmä nejednotnosť slovenskej historickej obce v tejto oblasti. Okrem toho podrobne analyzuje aj doposiaľ vydanú literatúru a pramene, ktoré sa viažu k problematike osídlenia územia Slovenska v neskorom stredoveku. V druhej kapitole približuje jednak fyzicko-geografické (hydronómiu, pedológiu), ale aj politické pomery Slovenska v období neskorého stredoveku, ktoré v procese vývoja osídlenia výrazne spolu súviseli.

Nasledujúce časti sa už priamo týkajú problematiky osídlenia. Hneď v prvých kapitolách autor prezentuje vývoj osídlenia v prvej polovici 13. storočia a chronologicky za tým poukazuje aj na sídelné pomery v období vrcholného stredoveku. V rámci tejto problematiky rozoberá témy ako vývoj tzv. zákupného (emfyteutického) práva, vymedzenie kritérií mestskosti či klasifikáciu mestečiek v stredoveku v našom prostredí. Najrozsiahlejšia časť je prirodzene venovaná vývoju osídlenia v neskorom stredoveku, kde je priblížený stav osídlenia v rokoch 1381 – 1400 a vývoj osídlenia od začiatku 15. storočia do konca stredoveku. Navyše autor uvádza v podkapitole o mestských sídlach aj podrobný zoznam mestečiek, a to najprv „staré“, ktoré mali túto výsadu už v rokoch 1381 – 1400 a svoje postavenie si zachovali až do konca stredoveku, a potom „nové“, ktoré sa stali mestečkami až v 15. storočí, prípadne až koncom stredoveku. Súčasťou tejto časti sú napríklad aj podkapitoly o vidieckych sídlach, hradoch, valašskej kolonizácii, kvantitatívnych zmenách v osídlení či národnostných pomeroch na našom území. Dôležitou časťou tejto monografie je skutočne bohatá a vysoko precízne spracovaná písomná príloha (16 príloh), kde autor uvádza podľa stolíc napríklad počet sídiel v rokoch 1381 – 1400, zoznam mestských sídiel v rokoch 1381 – 1400 a 1511 – 1530, hustotu a strednú vzdialenosť sídiel v rokoch 1381 – 1400 či veľkostné kategórie vidieckych sídiel v roku 1427.

Monografiu uzatvárajú dva exkurzy. Prvý približuje zmeny v štruktúre osídlenia Východoslovenskej nížiny od začiatku 15. storočia do konca stredoveku a druhý predstavuje najstaršie zachované kartografické zobrazenie Uhorska, a tým aj Slovenska – tzv. Lazarovu mapu Uhorska z roku 1528. V závere práce je zahrnutý zoznam použitej literatúry a prameňov, skratky citácií, archívov, archívnych fondov a ich častí, anglické resumé, a napokon menný a miestny register. Súčasťou celej práce je taktiež množstvo obrazového materiálu osobitne doplneného o dve mapové prílohy.

V konečnom hodnotení predložená monografia prináša nový pohľad v skúmaní vývoja osídlenia a vskutku predstavuje vysoko odborne spracované dielo, ktoré poskytuje množstvo informácií, a zároveň nastoľuje množstvo doteraz neobjasnených tém, ktoré sa môžu stať predmetom ďalšieho vedeckého výskumu.

OLEXÁK, Peter. *Neskorá antika a rané kresťanstvo.*

Ružomberok : Verbum – Vydavateľstvo KU, 2010, 1. vyd., 241 s.,

ISBN 978-80-8084-581-0.

Andrea Námerová (anot.)

V pomerne krátkom čase sa na pulty kníhkupectiev dostáva už druhá publikácia,¹ ktorá sa zaoberá obdobím neskorkej antiky a začiatku ranného stredoveku. Tieto práce sa však od seba odlišujú a každá z nich rieši iné problémy týkajúce sa tejto doby. O oboch však možno povedať, že sú určené aj pre laickú verejnosť, avšak môžu poslúžiť ako vhodné doplnky pre pedagogických pracovníkov či študentov. Ak by sme do úvahy zobrali obidve knihy, domnievame sa, že to, čo nebolo detailnejšie opísané v prvej, dopĺňa druhá. Kniha Petra Olexáka má za cieľ sledovať len zvolené, dobre charakterizované témy. Na zreteli má hlavne postupný vývoj nového náboženstva v Rímskej ríši – kresťanstva a jeho vzťah k jednotlivým cisárom a pohanstvu.

Kniha má jasnú a jednoduchú štruktúru. Skladá sa zo siedmich kapitol, pri ktorých názve je vždy uvedený aj akýsi latinský ekvivalent. Po úvodnom slove, nasleduje prvá kapitola s názvom – „*Čo znamená byť kresťanom?*“. Autor v nej sleduje vývin kresťanstva od začiatkov a prenasledovania jeho vyznávačov až po uznanie nového náboženstva cisárskou mocou. Istú časť venuje aj vzťahu kresťanov k vojenskej službe a ich pacifizmu. V kapitole *Mníšstvo* sa venuje jeho počiatkom, vývoju, životu jednotlivých mníšskych komunít a ich vzťahu k súdobej spoločnosti a cirkevným autoritám. Ďalšia kapitola nazvaná „*Arianizmus*“, popisuje vznik a rýchly zánik tohto zaujímavého fenoménu, príznačného pre neskorú antiku. V práci je arianizmu venovaná dostatočná pozornosť, čo hodnotíme kladne. Nasledujúca kapitola „*Volba a funkcia biskupov*“ v krátkosti približuje schematické postupy, ktoré boli v hojnom množstve zaužívané pri voľbe biskupov a biskupmi samotnými. Medzi zaujímavé kapitoly patria „*Kresťania a divadlo*“ a „*Mágia*“. Obe sféry sa stretávali s ostrou kritikou a negatívnym pohľadom kresťanských autorít. V knihe sú popisované rôzne spôsoby a opatrenia, ktoré boli vyvinuté zo strany kresťanov, aby sa zamedzilo ich rozšírenému výskytu. Posledná kapitola má názov – „*Zmierenie a pokánie*“. Autor čitateľov informuje, aké postupy sa využívali pri klerikoch, ktorí odpadli od svojej viery, a čo všetko museli podstúpiť, aby mohli byť opäť prijatí do spoločenstva cirkvi. Taktiež tu nájdeme

¹ BABIC, Marek: *Od antiky k stredoveku. Dejiny neskorého Rímskeho cisárstva medzi rokmi 284 – 476.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009, 331 s.

zadefinované jednotlivé ťažké a ľahké hriechy a ich odpustenie či neodpustenie. Uvedené praktiky tiež prešli istou evolúciou, ktorá je v diele opísaná.

Na publikácii je zreteľný vedecký prístup. Pisateľ využíva množstvo pôvodných antických prameňov, ktoré konfrontuje s dostupnou vedeckou literatúrou a nezabúda ani na poznámkový aparát. Kniha neobsahuje žiadne obrazové prílohy, ale pri jej zameraní to ani nie je potrebné. Záverom by sa dalo zhodnotiť, že dielo má potenciál ako vhodný doplnok k osvetleniu dejinných udalostí neskorej antiky, pretože sleduje rôznorodé fenomény ranokresťanskej spoločnosti, ktoré mnohé publikácie zachytávajú len okrajovo.

ČERMÁK, Josef – ČERMÁKOVÁ, Kristina.

Slovník latinských citátů.

Praha : Euromedia Group, k.s. – Knižný klub, 2010, 543 s., ISBN 978-80-242-2745-0.

Peter Podolan (anot.)

Slovník latinských citátov a prísloví je užitočnou príručkou pre vyznávačov klasického vzdelania, samozrejme aj pre historikov. Konečne zámery autorov sú pekne vyjadrené už v predhovore. Pozitívom práce pri jej užívateľsky prívetivom poňatí je aj zaradenie štúdie či doslovu Josefa Čermáka – *Latina jako nástroj vzdělanosti* (s. 403-416). Autor tu v stručnom, ale dobre štylizovanom a štruktúrovanom prehľade prechádza všetky obdobia, kedy sa používala latinčina a spája ju s kultúrnou úrovňou, umením a vzdelanosťou. Niektoré z informácií, drobné detaily sú nesmierne zaujímavé, azda aj kvôli tomu, že ponúkajú akýsi iný, nový uhol pohľadu. Husto, no prirodzene tu sú spomínaní dôležití autori, ideológovia a ich zásadné diela. Výklad samotný sa pomerne prasto vinie storočiami – autor sa vracia k postaveniu latinčiny v antike, pričom mapuje jej odlišnosť i závislosť na gréčtine i gréckej kultúre. Nasleduje vnor do príkladov latinizácie „barbarských“ jazykov a pohľad na dva prístupy k antike v zmysle apolónskeho a dionýzovského mýtu. Pri silne všeobecnom prístupe, nie je možné automaticky súhlasiť s autorovou zmienkou o odklone od gréčtiny (s. 406) – je síce v konečnom dôsledku pravdivá, ale v čase prelomu neskorej antiky a ranného stredoveku, ku ktorej sa vlastne vzťahuje, treba ešte stále počítať s monumentom východorímskej resp. byzantskej ríše, ktorá poskytovala pomerne dlho pevnú protiváhu západnej kultúre postavenej na latinčine. Vcelku zaujímavý je formulovaný úvod do problematiky stredoveku, kde sú spomínaní významní cirkevní otcovia ako „zakladatelia stredoveku“ v duchovnej sfére. Cez niekoľko renesancií (karolínska, ottonská) prehľad pokračuje „skutočnou“ renesanciou a humanizmom s rozmachom novolatinskej kultúry, ktorý pokračoval až do obdobia baroka. V nasledujúcom období kvôli silne sa presadzujúcim národným jazykom prítomnosť latinčiny slabla, avšak ukázal sa nový fenomén – s osvietenstvom a klasicizmom spojený návrat k antike ako k inšpirujúcemu i emočnému zdroju. Latinčina sa tak udržala ako významný pilier učiva na vyšších stupňoch škôl až do polovice 20. storočia. Dnes sa síce často označuje za mŕtvy jazyk, ale v skutočnosti je skôr nemŕtva – večná. O tom konečne môže presvedčiť už len letný pohľad do predloženej knihy.

Slovník obsahuje 4328 citátov, čo je uvedené už v podtitule knihy. Počet by sa však o niečo znížil, ak by sme odpočítali napr. skratky a plné výrazy, ktoré sa takto opakujú (napr. *A.D. – Anno Domini*). Na druhej strane chýbajú niektoré menej „zaužívané“ výrazy, čiže nájdeme tu *Ad honorem*, ale už nie *Ad honorem Jesu* (AHOJ), či *Nec Hercules contra plures*, čo samozrejme súvisí s tým, že nie každá latinská vetná konštrukcia či slovné spojenie je automaticky klasické a predložená práca nesupluje frazeologický slovník latinského jazyka. Rovnako je istým obmedzením, že väčšina spojení pochádza z klasickej antickej literatúry,

menej je biblických výrazov a ešte menej sentencií z doby renesancie či humanizmu. Chýbajú tak (takmer) citáty z posledného obdobia používania latinčiny, hoci je zrejme, že ich „okridlenosť“ na rozdiel od starších je otázna.

Podme sa ale pozrieť bližšie na štruktúru hesla: v popredí je latinské znenie výroku, nasleduje presný (doslovný) preklad výroku, ak existuje, tiež zaužívané slovné spojenie (príslovie) či výklad v češtine (napr. *Elephanti corio circumtentus est* – je pokryt sloní kúží – má hroší kúži). Tento postup sa opakuje aj pri zaužívaných prekladoch niektorých výrokov či citátov z biblie. Čo je zvlášť chválitebné, heslo uzatvára krátka informácia o zdroji citátu, samozrejme v prípade, ak je takýto údaj známy, najčastejšie pozostávajúca z mena autora a názvu konkrétneho diela.

Práca takéhoto charakteru nie je určená na kontinuálne čítanie (keďže nejde o *Chazaruský slovník*), autori (či skôr zostavovatelia) sa museli popasovať najmä s jej štruktúrou, aby bola prehľadná a dali sa v nej rýchlo vyhľadať potrebné informácie. Uľahčenie pri vyhľadávaní umožňuje niekoľko systémov triedenia informácií. Primárna časť je tvorená vyššie zmieneným formátom, pričom heslá sú radené abecedne. Doplnkom sú dva registre, opäť radené abecedne. V prvom je možné vyhľadávať kľúčové slová v češtine, ide však iba o slová, ktoré sa nachádzajú v doslovných prekladoch. Druhý ponúka súpis kompletných českých prekladov výrokov, ale iba doslovných, čo možnosť vyhľadania alternatívy k známemu prísloviu v češtine trochu sťažuje. Oba registre však bezpochyby predstavujú veľkú pomoc a výrazne obmedzujú nutnosť lustrovať celý obsah slovníkovej časti. Keďže výroky sú číslované v rámci množiny tých, ktoré začínajú daným písmenom, odkazy majú jednoducho zapamätateľný formát napr. C8. Ako pomôcka pri vyhľadávaní je odkaz na danej stránke najvyššie sa nachádzajúceho výroku umiestnený v spodnej časti stránky hneď pri jej čísle.

Práca ďalej obsahuje krátky zoznam literatúry, ktorý obsahuje diela podobného typu, teda najviac slovníky či práce zaoberajúce sa citátmi či ich výkladmi. Potrebu ďalšieho slovníku (tentoraz typu „who is who“) nahrádza časť venovaná krátkym medailónom autorov príslušných výrokov. Túto časť uzatvára zoznam biblických skratiek, vzťahujúcich sa najmä na názvy jednotlivých kníh či iných častí. Medailóniky o zostavovateľoch práce je možné nájsť na zadnej záložke obalu knihy.

Prácu teda možno prípadnému záujemcovi vrelo odporučiť. *Gratius ex ipso fonte bibuntur aquae!*

MRVA, Marián.

Žilina a Alexander Lombardini.

Žilina : Artis Omnis, 2009, 137 s., ISBN 978-80-89341-12-2.

Peter Podolan (anot.)

Práca, ako už jej názov napovedá, je venovaná osobnosti a dielu Alexandra Lombardiniho a vyšla pri príležitosti 135. výročia vydania jeho jedinej knižnej práce.

Na prvý pohľad zaujme jej nevšedná vizuálna podoba: má neobvyklý „ležatý“, takmer štvorcový formát, jej stránky ladené do sépiového odtieňa béžovej farby nesú poloviditeľnú podtlač časti autentických textov, obrázky sú upravené tak, aby ladili s farbou stránok.

Obrazová príloha (23 obrázkov) vhodne dopĺňa príslušné partie textu. Nájeme tu podobizne Alexandra Lombardiniho, Eugena Geromettu, matričné záznamy, pôvodné texty (rukopisy, tlače), niekoľko dobových fotografií a pohľadníc zobrazujúcich Žilinu, fotografie dokumentujúce dnešný stav miest spojených s Lombardinim (domy, náhrobok).

Autor už v prehovore naznačuje, že dielo nemá ambíciu stať sa komplexným pohľadom na Lombardiniho život, tvorbu a význam pre mesto Žilina, kniha má však miestami širší záber než len dokumentáciu biografických údajov a tvorby.

V úvodnej kapitole autor popisuje snahu Lombardiniho predchodcov historiografického opisu dejín Žiliny a okolia – Ľudovíta Stárka a Eugena Geromettu. Venuje im stručné medailóny (s. 7-10); do svojej zbierky slávnych slovenských osobností ich kedysi zahrnul i sám Lombardini. Uvažuje o historizme a romantickom stvárnení dejín, prechádza k počiatkom dejepisectva, aby Lombardiniho nazval „žilinským Herodotom“ (s. 6).

Životopisnú časť autor uvádza sprostredkovaním sumy udalostí vo svete, v Žiline i na Slovensku v čase životného cyklu Lombardiniho, a tak ukotvuje jeho život do historických súradníc. Prehľad udalostí je všeobecný a je škoda, že sa autor nevenoval priblíženiu života v Žiline s ohľadom na nacionálny charakter, správu, každodennosť a pod. (s. 11-15).

Samostatná kapitola je venovaná vlastnému životu – oboznamuje s rodinným pozadím rodiny Lombardiniovcov, ktorá bola talianskeho pôvodu, stopuje jej majetkové pomery, opisuje školské roky Alexandra, cestu zamestnaniami, z ktorých je najdôležitejšie pôsobenie v Žiline, kde pracoval ako súdny praktikant a súčasne mestský archivár (pôsobil aj ako sudca a advokát). Dokumentuje osudy jeho domu na žilinskom Mariánskom námestí (s. 23-25), popisuje okolnosti jeho predčasného úmrtia na dlhé a bolestivé (v tej dobe neliečiteľné) ochorenie (s. 25). Následne opisuje aj miesto jeho posledného odpočinku, reprodukuje nápisy na náhrobku (s. 26-27) a pozastavuje sa nad necitlivým prístupom verejnosti k pamiatkam na slovenských veľikánov. Z tejto kapitoly je tiež najsilnejšie cítiť akýsi závan lokálpatriotizmu (s. 25-27), no v pozitívnom zmysle.

Nasledujúca kapitola je venovaná prehľadu Lombardiniho tvorby, v tomto prípade predovšetkým článkom v časopisoch. Zaujímavé je, že niektoré vyšli iba v maďarčine, pravda v maďarských periodikách. Lombardini sa venoval miestopisným zaujímavostiam, histórii a historikám o okolitých hradoch a zaujímavým osobnostiam minulosti i šľachtickým rodom.

Samostatnú kapitolu si skutočne zaslúži „Slovenský Plutarchos“ – séria medailónov o 203 slovenských osobnostiach v 206 príspevkoch, ktoré vychádzali v rokoch 1886 – 1888 v Slovenských pohľadoch. Autor sa tu pokúša odpovedať na otázku o pohnútkach Lombardiniho k spísaniu série, pomerne presne analyzuje rozloženie, číslovanie a obsah príspevkov, ponúka užitočný súpis jednotlivých článkov. Pozitívom je prepočítanie skutočného počtu príspevkov a osobností, kde uvádza skutočnosti na pravú mieru (chyba pri číslovaní, „dupľované“ medailóny). V poslednej kapitole venovanej Lombardiniho dielu opisuje podrobnosti o jedinej Lombardiniho knihe, ktorá vyšla v roku 1874 pod názvom *Stručný dejepis slobodného mesta Žiliny*. Prácu vydal Lombardini vo veku 23 rokov a bola postavená na materiáli z mestského archívu. Zaoberal sa v nej dejinami mesta od najstarších čias po rok 1858. Autor sa tiež venuje úrovni ďalších edícií práce – aj kvôli skutočnosti, že predložená publikácia obsahuje celý prepis tohto diela. Zozbieral tiež niektoré údaje k jej kritike od Václava Chaloupeckého a Richarda Marsinu. Zlatým klincom textu je totiž skutočnosť (v práci do tohto momentu naznačovaná iba v narážkach), že R. Marsina ešte v roku 1960 zistil, že Alexander Lombardini vlastne vydal „plagiát“ – slovenský preklad latinského textu Ľudovíta Stárka, ktorý iba mierne upravil (s. 54). Otázkou zostáva, kde sa dostal k Stárkovmu rukopisu a prečo sa vlastne podujal na nie veľmi čestný čin, zvlášť ak uvažíme, že prácu by bol určite schopný napísať aj sám.

Zo spracovávaných diel je v celej publikácii dôraz na informačnú rovinu, objasnenie tém spracovávaných Lombardinim, nejde teda o explicitne historiografické analýzy.

V závere práce autor načrtáva niektoré nevyriešené problémy a záhady okolo Lombardiniho a jeho diela, ďakuje za pomoc, uvádza zoznamy použitých fotografií a kresieb a tiež zoznam základných prameňov a literatúry. Ten je žiaľ neúplný a nepríliš šťastne

usporiadaný, čo sa týka najmä konkrétne neuvedenej pramennej bázy. V názve zoznamu však figuruje spojenie „základná literatúra“, preto treba prejavíť istú zhovievavosť.

Vyššie sme sa zmienili, že súčasťou predloženej práce je aj edícia *Stručného dejepisu slobodného mesta Žiliny* (s. 57-130). Aj keď nejde o kritickú edíciu a neboli opravené nedostatky (napr. dnes už prekonané prepisy listín), má autentický prepis svoje čaro a autorovi publikácie treba za edíciu poďakovať. Pozrime sa z informatívneho hľadiska, čo Lombardiniho, resp. Stárkova práca obsahuje: uvádza ju veľmi stručný Lombardiniho predhovor, nasleduje kapitola o dejinách mesta do roku 1858, písaná suchým analistickým spôsobom, ktorá informuje o majetkových zmenách v meste, požiaroch a stavebných úpravách; zvlášť záverečná časť venovaná 19. storočiu je silne všeobecná a nedozvieme sa tu takmer nič o udalostiach napr. revolúcie 1848/49. Druhá a posledná kapitola je venovaná „náboženským dejom“. Hoci sa tu dajú nájsť aj zaujímavé etnografické prvky, väčšina jej obsahu predstavuje súpis náboženských záležitostí mesta, zoznam kňazov, opis niektorých cirkevných stavieb, škôl a cirkevného majetku. Aj tu zostal zachovaný chronologický postup. Dielko uzatvára zoznam žilinských richtárov od roku 1352 do 1873, prepisy 25 listín v latinčine a zoznam predplatiteľov tejto práce.

Ak máme zhrnúť charakter predloženej publikácie, treba uznať, že autorov zámer, aby práca pripomínala Lombardiniho tvorbu (s. 3) sa v metodologickej a obsahovej rovine (v dobrom i zlom) bezosporu naplnil. Práca nepredkladá zásadné nové zistenia, ale pomerne kultivovane dokumentuje Lombardiniho stopy v meste Žilina a jej informatívny charakter o živote a tvorbe polozabudnutej osobnosti slovenských (i žilinských) dejín nemožno chápať inak než pozitívne. Ďalším kladom je edícia najzásadnejšieho „Lombardiniho“ diela. Knižka by tak určite nemala chýbať v knižnici vzdelaného rodáka zo Žiliny a aj v celoslovenskom meradle ju treba odporučiť ako prehľadnú a užitočnú príručku pri oboznamovaní sa s osobnosťou Alexandra Lombardiniho.